

вхчьи УСРР 1920-х років.- К_м-Херсон, 1998.- С.147; 22.Березовський І.П. Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.).-К.,-1973.-С.14; 23.Народна культура західних областей України за роки радянської влади: тези доповідей наукової конференції, присвяченої 25 - річчю воз'єднання західноукраїнських земель з УРСР (7-8 грудня 1964 р.).- Львів, 1964.-39 С; 24.Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках.- К.,1963.-С.78; 25.Кара-Васильєва Т.В. Традиційне і нове в полтавських рушниках // Народна творчість та етнографія.-1981.-№4.-С.49; 26. Черв'як К. Килимарство на Коростенщині У Краєзнавство.-1929.-С.30; 27.Скуратівський В. Захисний імунітет - народознавство //Літературна Україна.-1988.-21 липня; 28.Манжос Б. Вірування та забобони нашого села.-К., 1926; Ковальчук Я. Свята на Україні у звичаях та забобонах.-Х.,1929.- С.44; 29.Полоцький О. Культурне будівництво на селі (для сільського атива).- Х.,1929.- С.65; 30.Кувеньова О.Ф. Радянське свято врожаю // Народна творчість та етнографія.-1957.-Xgl.-С.98,99; 31.Келембетова В.Ю. Утвердження атеїзму в побуті трудящих України.- К., 1967.-С.80; 32.Кравець О., Кувеньова О. Шляхи формування та утвердження радянських свят і обрядовості на Україні // Народна творчість та етнографія.-1970.- №3.- С.34; 33.Історія Української РСР. У восьми томах, десяти книгах.-К.,1977.-Т.6.-С.393; 34.Дмитерко Р.І. Міжнародні та радянські революційні свята на Україні: історико-етнографічний нарис.-К.:Наукова думка,1989.- С.118,123,125; 35.Павлюк С.П. Республіканська конференція з народознавства // Народна творчість та етнографія.- 1989.- №1.- С.79; 36.Гуменюк А. Народне хореографічне мистецтво України.- К.,1963; 37.Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні.- К., 1974; Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні.- К.,1988: Курочкін О.В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність.-К.,1978; Климець Ю.Д. Купальська обрядовість на Україні.- К., 1990; 38.Найден О.С. Орнамент українського народного розпису.- К.,1989; 39.Мишанич С.В. Усні народні оповідання. Питання поетики.-К.:Наукова думка, 1986; 40.Федас Й.Ю. Український народний вертеп (у дослідженнях ХІХ - ХХ ст.).- К., 1987; 41.Наулко В. Село на нашій Україні: сучасний стан, проблеми, тривоги (етнографічний нарис) // Народна творчість та етнографія.-1992.-№4.-С.6; 42.Удод О.А. Історія і духовність .-К.,1999.-С.119; 43.Криворучко О.І. Проблема взаємодії сільської та міської культур в УСРР в 20-х роках (історичний аспект): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.-К.,1994; 44.Мандрик Я.І. Культура українського села в період сталінізму. 1929-1938 рр.-Івано-Франківськ,1998.-С.155,157; Білоус Д. Голодомор і колективізація в Україні та їх відображення в народній творчості // Найбільший злочин імперії: матеріали науково-практичної конференції "Слобожанщина. Голодомор 1932-1933 років".-К.,1993.-С.72-75; Вовкодав В. Доба сталінізму і застою у приказах земляків Кармглюка // Прапор. - 1990.-№6.-С.167-171; Дубравін В. Народна пам'ять про голодомор // Народна творчість та етнографія.-1993.-№5-6.-С.35-37; Пахаренко В. Слово, що здолало смерть: записи народної поетичної творчості про насильницьку колективізацію та штучний голод 1933 року // Народна творчість та етнографія.-1991.-№6 Васильєв В.Ю., Хоптяр Ю.А. Соціальна поезія селянства Поділля (30-ті рр.ХХ ст.) /і Культура Поділля : Історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м.Хмельницького.^Хмельницький, 1993.-С.91.; 45.Черемський К. Повернення традиції: з історії нищення кобзарства.-Х.,1999; 46.Гаврилюк Е. Український жорстокий романс (до постановки питання) // Народознавчі зошити.- 1996.-Зошит 5 (11).- С.298-303; 47. Мельничук Л.С. Традиції, вірування та звичаї подільських гончарів (на матеріалах бубнівського гончарного осередку) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Вип.2. Серія: Історія.- Вінниця,2000.-С. 199-204; 48.Павлюк С. Етнографічна наука України: стан і перспективи // Народознавчі зошити,-1995,-Зошит 2.-С.66; 49.Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково обрядової культури українців.-К.,-2000.-С.7; 50.Грабович О. Крах радянського союзу та незалежність України: культурологічні та психологічні фактори // Сучасність.-1992.-№9.-С. 148; 51. Гриценко О., Стріха М. Культурна політика України: короткий історичний огляд // Хроніка 2000.-1998.- Вип.27-28.-С.569; 52.Дзюба І. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? // Наука і культура. Україна: Щорічник.- К.,1988.- Вип.22.- С.309-325; 53.Нариси української популярної культури.- К.,-1998.- 760 С; 54.Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса.-М.,1965.-С.5-6; 55. Кімакович І.І. Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ української культури: Дис. ... канд.філолог. наук.-К.,1996.- 248 С.

Л.М. Лашкевич

ДЖЕРЕЛЬНА ТА ІСТОРІОГРАФІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 1920-х РОКІВ

Проблема суспільно-політичних процесів, що відбувалися в Радянській Україні в період проведення політики воєнного комунізму, непу, колективізації є досить актуальною в наш час, коли в умовах розбудови незалежної держави в Україні йде пошук шляхів, з одного боку, створення умов для розвитку та функціонування належної політичної системи, а з іншого - найбільш оптимального формування демократичного громадянського суспільства. Тому специфіка суспільно-політичного та економічного розвитку у 1920-х роках, спроба

розв'язання проблем, що постали перед суспільством, становить значний історично-науковий та практичний інтерес.

Слід відмітити, що для концептуального переосмислення всієї соціально-політичної історії України 1920-х років необхідний історіографічний аналіз літератури, що розкриває різноманітні аспекти даного періоду, тобто з'ясування джерельної та історіографічної бази дослідження даної проблеми, аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури.

Досліджуючи проблему суспільних відносин зазначеного періоду, необхідно зазначити, що відступ від ленінських ідей, який поступово розгортався з середини 1920-х років, елементи соціальної кризи відобразилися як на розвитку історичної науки, так і на соціальній-політичній ініціативі суспільних мас. В середовищі населення поширювалися настрої пасивності, послаблення бажання працювати як того вимагала Радянська влада, і досить часто траплялися випадки відкритих опозиційних виступів.

Культ особи, режим особистої влади, командно-адміністративна система управління, бюрократичні, волюнтаристські, догматичні заходи, пануюче беззаконня призвели до серйозних стратегічних прорахунків, деформацій в радянському суспільстві. Прогресивний, базований на принципах гуманізму і демократії, як трактувалось в ті часи, розвиток суспільства затримався на декілька десятиліть. Саме в минулих 20-30-х роках - витоки багатьох сьогоднішніх проблем. Тому досвід соціальних перетворень середини та кінця 20-х років вимагає глибокого вивчення та переосмислення. Тим більше, що трагічні сторінки цього періоду досить часто викликають підвищене емоційне сприйняття подій того часу, - це особливо вимагає осмисленого наукового підходу, тому не слід допускати, щоб місце однієї неправди чи похибки займала інша. І, як зазначає в своєму дослідженні В.Ф.Коломійцев, не можна ідеалізувати минуле, зображати його винятково в рожевих тонах, так само як і не слід ставати на шлях нігілістичного ставлення до минулого¹. Тобто, лише максимально об'єктивна оцінка історичних подій та явищ зможе забезпечити якісний розвиток історичної науки, використання її потенціалу в інтересах розв'язання найважливіших проблем на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Вивчення історії соціальних змін та політичних процесів українського суспільства зазначеного періоду розпочалося ще в кінці 20-х років, коли започаткувалась реалізація завдань перших п'ятирічок розвитку народного господарства і досить активно продовжується в наш час. Історіографія цієї проблеми в своєму розвитку пройшла ряд етапів. Звісно, що на кожному з них масштаби досліджень, глибина постановки і теоретичного розв'язання питань були неоднакові, оскільки залежали від багатьох факторів: наявності фактів, міри оволодіння ними та методологією наукового пізнання, об'єму накопиченого матеріалу та джерел, рівня теоретичного осмислення проблем тогочасного суспільства та взаємозв'язку історичної науки з ідеологією та політичною практикою.

Визначаючи етапи розвитку історичної науки з вказаної проблеми, слід враховувати розширення дослідницької проблематики, використання джерелознавчих методів, міру розвитку гласності та демократії в цих сферах суспільного життя, включаючи і області історичної науки, якісні зміни в організації наукових досліджень. Періодизація історії історичної науки неможлива також без врахування змін в соціально-економічному та ідейно-політичному житті суспільства, всіх тих умов, що здійснюють основний вплив на стан історичної науки на тому чи іншому етапі. Лише всебічне врахування об'єктивних і суб'єктивних факторів, що визначають в той чи інший період напрямок, об'єм і рівень науково дослідницької роботи істориків, може забезпечити правильне визначення етапів в розвитку історичної науки в цілому і окремих її проблем зокрема. При цьому аналіз зазначених фактів слід здійснювати, враховуючи їх динаміку та з позицій історизму.

Виходячи з вищесказаного, історіографію історії соціальних змін і політичних процесів в Україні умовно поділяють на три етапи: перший - 1920 - середина 50 рр.; наступний - друга половина 50 - 80 рр. і сучасний - з 1991 р.

В умовах історичних змін суспільного життя країни, вказана періодизація історичної науки піддавалась певній критиці та переосмисленню. В наукових публікаціях

висловлювались думки щодо необхідності внесення змін в існуючу раніше періодизацію історіографії історії радянського суспільства. Так, деякі дослідники зазначали, що середину або другу половину 30-х рр. слід виділити як своєрідний історичний рубіж. В.Ф.Солдатенков, підкреслюючи необхідність внесення певних коректив в розуміння процесу становлення і розвитку історичних знань, особливо в 20 - 30 та 50-80 рр., вважає недостатньо обгрунтованою періодизацію історичної науки, згідно якої друга половина 50 - 80 рр. визначаються цілісним хронологічним етапом, хоча ряд вчених і визначають в ньому період другої половини 50 - першої половини 60 рр. Він вважає необхідним вирішити можливість виділення зазначеного періоду в окремий етап щодо вивчення історії Комуністичної партії². І хоча на сьогоднішній день є визнаними зазначені історіографічні етапи в дослідженні данної проблеми, проте це не означає їх повної абсолютизації.

Період 1920-30 рр. є досить складним та суперечливим, про що досить ґрунтовно розповідається в роботах С.В.Кульчицького, Ю.І. Шаповала, Р.Конквеста, Г.В.Касьянова та ін. На цьому етапі утверджується догматичний підхід щодо вивчення соціальних змін і політичних процесів в Україні перших десятиріч формування Радянської влади. Саме тому аналіз суспільних змін і політичних процесів 1920-30 рр. в першу чергу має ґрунтуватися на використанні широкої джерельної бази. Це, в першу чергу, архівні джерела, що допомагають з'ясувати сутність суспільно-політичних процесів. Зокрема, це - документи Центрального державного архіву вищих органів влади і органів державного управління України (ЦДАВО)³, Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО)⁴, це протоколи, стенограми рішень з'їздів, конференцій і пленумів ЦК⁵, в яких містяться положення щодо економічного та політичного розвитку суспільства в досліджуваній період.

Для аналізу проблематики необхідно також залучити монографічні дослідження⁶, предметом вивчення яких є окремі аспекти соціального і політичного розвитку радянського устрою 1920-30 рр. Велику частину наукових матеріалів, які слід використовувати при вивченні історії даного періоду, становлять численні статті з проблем історії розвитку партії, профспілок, рад, селянства, робітників, інтелігенції, національних відносин і національних меншин, опубліковані в збірниках, журналах, газетах⁷. Матеріали періодичних видань є необхідними, оскільки в своїй сукупності вони відображають проблеми, що були актуальними на кожному історіографічному етапі. В окрему групу джерел потрібно виділити збірники документів⁸. Опубліковані в них матеріали слід використовувати як фактологічну базу для характеристики стану соціальних змін і політичних процесів в Україні 1920 рр.

Якщо розглядати перший етап історіографічних досліджень з даної проблематики (1920-50 рр.), то його варто поділити на два періоди: 1)20-30 рр., коли ще зберігався відносний плюралізм думок в історичній літературі, виходили друком роботи зарубіжних та емігрантських істориків. Особливість історіографічних розвідок першого періоду полягає в тому, що з'являлися вони слідом за тогочасними соціально-політичними процесами. Це, наприклад, невеликі праці Іжевського В., Владимірова⁹ та інші, що виходили друком в 1920 рр. Глибокий інформативний характер мають матеріали журналів "Життя і революція", "Шлях до комунізму", таких газет як "Вісти ВУЦВК", "Шлях революції", "Пролетарська правда" та ін. В 20-ті рр. вийшли друком стенограми партійних з'їздів, конференцій, пленумів. Ці джерела дають певний фактичний матеріал, завдяки якому можна прослідкувати характерні моменти еволюції політики Радянської влади з соціально-економічних та політичних питань, простежити та проаналізувати внутрішню ситуацію в партії, з'ясувати позиції багатьох політичних осіб, серед яких центральне місце займають О.Я.Шумський, М.С.Волобуєв, М.О.Скрипник, С.В.Косіор, Л.М.Каганович, П.П.Постишев. Стенограми з'їздів селянських спілок, робітників відображають реакцію населення на політику Радянської влади, тобто хоча б ті моменти які були дозволені для оприлюднення засобами контролю. Велика кількість матеріалів, що містила інформацію про реальні настрої населення, їх опозиційний характер, надходила до спецховищ архів, в результаті чого дослідники довгий час не мали до них доступу.

Другий період даного етапу охоплює 30 - початок 50 рр., для яких є характерною така

особливість: історичні долідження, що з'являлися в цей період, за своїм змістом повинні були чітко підпорядковуватися вимогам політичної диктатури, про творчі пошуки вчених не могло бути й мови. Тому слід дотримуватися критичної оцінки при аналізі таких праць, оскільки об'єктивне вивчення проблем соціально-політичної історії 1920-30рр. повністю залежало від вимог тоталітарного режиму. Більша частина праць зазначеного періоду присвячена історії більшовизму. Серед них слід відмітити роботи П.Лепетинського "На повороте" (1922 р.), М.Ольмінського "Из прошлого" (1925 р.), М.Савельєва "Возникновение большевизма" (1933 р.) та ін. Така література розкриває особливості виникнення та розвитку більшовицької партії, специфіку утвердження диктаторських позицій.

В літературі кінця 1930 рр. слід відзначити наявність таких негативних моментів як відстоювання нейтралістських позицій в державному управлінні, заперечення ідеї децентралізації в державному апараті, яку підтримували окремі автори. Більшість публікацій замовчували такі явища як масові репресії, беззаконня тоталітарної доби і характеризували систему радянської влади як демократичну.

Щодо вивчення Історії розвитку різних соціальних груп, то перші наукові пряні з історії соціальних змін з'являються ще наприкінці 1920 - на початку 1930 рр. Найбільше увагу приділялося вивченню історії робітництва, що було пов'язано з пануючим на той час уявленням про вирішальну роль робітників у всіх сферах суспільного життя. Найбільш поширеними видами публікацій були історичні нариси, брошури, статті, замітки, виступи, звіти. В цілому роботи 1920-50 рр. не відображають реалістичної картини соціальних і політичних процесів цього періоду.

Актуальне питання стосовно соціально-політичної історії селянства в перші десятиріччя радянської влади було найменш досліджене. Спростований підхід помітний і до вивчення історії інтелігенції, яка характеризувалася як "суспільний прошарок", та котрій відводилося другорядне місце; наявні ж праці наповнені ідеологічними штампами, що не давало можливості розкрити особливості соціального розвитку інтелігенції, її вплив на культурний розвиток народу.

Наступний етап історіографії соціальних змін та політичних процесів 1920 рр. охоплює другу половину 1950 - кінець 80 рр. Його початковим етапом є XX з'їзд КПРС, який розпочав процес ліквідації наслідків культу особи. Зразу ж після з'їзду піддали критиці найбільш явні прояви культу особи в історії радянського суспільства, що були відмічені в "Короткому курсі історії ВКП(б)". В статті "За творчу розробку історії КПРС" (1956р.) журналу "Комуніст"¹⁰ була зроблена спроба дати науковий аналіз цій книзі. Так, в статті відмічалось, що у вказаному підручнику "містяться досить серйозні недоліки теоретичного і фактичного порядку"¹¹. Але в статті критика сталінських догм не була послідовною. В ній вказувалося, що створення підручника являло собою "серйозну спробу систематизованого викладу історії комуністичної партії та її політики а "в висвітленні деяких питань ця книга стала кроком вперед в порівнянні з попередніми підручниками"¹². Незважаючи на це, процес початку звільнення історичної науки від негативного впливу культу особи і його наслідків відкрив нові можливості для розвитку суспільствознавства, позитивно відобразився в подальших розробках найважливіших проблем історії радянського суспільства. Досить сказати, що в "Історії Комуністичної партії Радянського Союзу", яка вийшла друком на зміну "Короткому курсу історії ВКП(б)" дещо по-новому тлумачився цілий ряд питань історичного минулого радянської країни в роки перших п'ятирічок. Так, відмічалось порушення ленінських принципів соціалістичної кооперації сільського господарства в період суцільної колективізації, вказувалося, що до XVII з'їзду ВКП(б) поступово склався культ особи Сталіна, говорилося про багаточисельні арешти і масові репресії, грубі порушення з боку радянського керівництва. Проте оцінка підсумків соціально-економічного та політичного розвитку радянського суспільства на той час залишалась такими ж, як і раніше. Слід відмітити, що у вищезгаданій праці не була відкинута сталінська концепція соціалізму, а також ідея "злого умислу" опозиціонерів, яка поновлювалася аж до середини 1980 рр., опозиціонери, як і раніше, звинувачувались в антирадянській діяльності, в прагненні з

самого початку підірвати процес будівництва соціалізму в радянському суспільстві. В усій історичній літературі після розвінчання культу особи Сталіна на XX з'їзді КПРС також була недопустима думка по те, що в будь-яких диспутах зі Сталіним, котрий монополізував істину, могли мати першість ті, хто протистояв йому. Таким чином, критика культу особи Сталіна не супроводжувалася критикою сталінських дрібно буржуазних методів боротьби з опозицією. Всі ці моменти визначали відповідний підхід до розкриття ролі та ставлення суспільних верств до політики влади. Одночасно наукові праці 1970-1980 рр. хоча й базувалися на партійних принципах, але подаючи фактичний матеріал, закладали основи для подальших історіографічних розвідок.

В цілому, критика культу особи, що розгорнулася після XX з'їзду КПРС, виявилася поверховою, вона не розкрила глибинних процесів життя суспільства, не торкнулась суті авторитарного режиму, що склався в кінці 1920 рр., деформацій соціалізму. Теоретична думка того часу не була звільнена від догм і стереотипів, властивих сталінізму, однією з причин чого стало те, що постанова ЦК КПРС від 30 червня 1956 р. "Про подолання культу-особи та його наслідків" за своїм політичним та теоретичним рівнем не відповідала завданням, що вже стояли перед суспільними науками. В згаданій постанові Сталіна було оголошено "теоретиком" марксизму-ленінізму, активним борцем за впровадження в життя ленінських ідей, борцем за справу соціалізму¹.

За деякими винятками, концепція історичного розвитку радянського суспільства і Комуністичної партії залишилась такою ж, якою вона сформувалась у 1930-1940 рр. У виступах політиків, під пером суспільствознавців і істориків роки перших п'ятирічок зображувались як романтично-героїчні, як період самовідданого ентузіазму і величезних перемог суспільства. Все, що не підходило під таку систему, відкидалось.

Таким чином, наукові роботи 1950-1980 рр. мали як помітні позитивні результати, так і певні недоліки. Від радянських істориків все ще вимагалось беззастережно визнавати прогресивність перетворень в усіх сферах та галузях розвитку суспільства. Разом з тим, політичні події другої половини 1960 - на початку 1970 рр. зумовили процес реанімації сталінських концептуальних підходів до висвітлення історії становища радянського суспільства, обмежується доступ до архівів. За таких обставин про висвітлення негативних процесів попередніх десятиліть не могло бути й мови, хіба що іноді визнавалися "окремі недоліки" які, як зазначалось, негайно усувалися,

vi Відносно історії розвитку суспільних верств 1920-1930 рр., слід відмітити, що на другому історіографічному етапі ми можемо спостерігати порівняно більше досліджень з історії інтелігенції, робітництва, селянства. Тут дослідники роблять спроби подолати помилкові погляди на окремі проблеми історії робітників 1920 - 1930 рр., але їм не вдалось отримати істотно нових результатів, а ось щодо висвітлення проблеми ставлення населення до політики радянської влади на ті часи поки що не могло бути й мови. Питання історії селянства в історіографічних дослідженнях 1950 - на початку 1980 рр., висвітлювалося через призму встановлених догм, які, насправді, суперечили реаліям суспільного життя. Це було твердження про те, що без колективізації неможливий був процес індустріалізації; по-друге, вирішальна роль у соціалістичних перетвореннях на селі відводилася робітникам на чолі з ВКП (б) з її ідеологією; по-третє, робилися висловлювання, що одноосібне господарство приречене на занепад і ліквідацію; наступне - негативні наслідки колективізації пояснювалися відсутністю досвіду проведення таких процесів, ворожою діяльністю куркулів, опозиціонерів.

Водночас вчені все ж починали розглядати питання соціальної і політичної історії в контексті суперечностей, зумовлених "сталінськими деформаціями радянського суспільства", з 1980 рр. починається відносно новий підхід до розгляду соціально-політичного розвитку країни в 1920-1930 рр.

Істотно новий підхід щодо вивчення соціально-політичних процесів, що відбувалися на Україні в зазначуваний період, розпочинається з 1991 р.. Цей етап характеризується принциповим розривом з минулими концепціями та традиціями висвітлення історії

суспільних верств, оновленням історичних знань з метою досягнення якісно нового стану історичної науки.

Необхідність повного, об'єктивного висвітлення історичного минулого українського народу визвана потребою оновлення нашого суспільства, змінами що відбуваються, які і викликали переми в історичній науці. Вона поступово вивільняється від бюрократичних методів керівництва, догматизму. Процес демократизації суспільного життя, що розгорнувся в цей час, супроводжується вивільненням історичної науки від трактування явищ, що відбувалися в суспільстві винятково крізь призму політики, яка проводилася. Вона набуває нових суспільних функцій. Здійснюється перехід до забезпечення наукової розробки політики, докорінно змінюється її виховна роль. Від колишнього проголошення декларацій, направлених на перетворення особистості в "гвинтик" адміністративно-командної машини, історична наука переходить до практичного виховання активної суспільної позиції, що певною мірою визначається завданнями якісно нового стану нашого суспільства.

Слід наголосити, що нові підходи до оцінки історичного шляху українського суспільства диктуються не лише зміною ситуації в суспільстві, але й завданнями перебудови, внутрішніми потребами розвитку самої історіографії. Історіографічні дослідження окремих проблем і періодів історії радянського суспільства взагалі переконують в тому, що в межах старого концептуального розуміння історії реального приросту знань не може бути. І саме тут слід говорити про завершення попереднього етапу історіографії і початку нового, що вимагає серйозного переосмислення суспільних явищ на новому історіографічному рівні.

На сучасному етапі розвитку науки зняті певні обмеження на допуск до архівних справ, відкриті спецховища бібліотек, а це дає можливість вводити в науковий обіг чимало раніше невідомих фактів, відомостей, біографічних даних. Отже, це був переломний етап в історії українського народу, і як відзначав М.Бердяев, що в такі моменти історичної долі народу "завжди схиляють до роздумів в галузі філософії історії, до спроб осмислити історичний процес, перебудувати ту чи іншу філософію історії"¹⁴. Друкується ряд праць, автори яких розкривають суть і значення "цивілізаційного" методу у вивченні історичних процесів, проводять думку про необхідність синтезу методів, підходів для досягнення істинних результатів в історичних дослідженнях¹⁵. З'являються нові історичні дослідження, для яких характерний аналітико-критичний підхід щодо відображення суспільно-політичних та економічних процесів¹⁶.

Серед безумовних досягнень української історіографії слід назвати ряд тематичних збірників, збірників статей і науково-біографічних нарисів, підготовлених авторськими колективами вчених Інституту історії України та Інституту національних відносин і політології Національної академії наук України за редакцією І.Ф.Кураса, Ф.М.Рудича, Ю.І.Шаповала та інших дослідників. Помітним явищем у вивченні даної проблеми є публікації узагальнюючого характеру - філософів, політологів, правознавців, культурологів, зокрема І.В.Бичка, Є.І.Головахи, О.М.Мироненка, В.Ф.Солдатенка та інших. В центрі уваги цих авторів знаходиться економічний, ідеологічний і соціокультурний зміст політичної системи, наслідки втручання адміністративно-бюрократичного апарату у всі сфери життя суспільства.

Особливості впроваджуваної політики Радянської влади в усі сфери суспільного життя, реакція суспільних верств на диктовану політику піддавалась серйозному і глибокому вивченню західними істориками і політологами. Серед них слід назвати роботи С.Коена, Л.Беладі, Р.Такера, Р.Конквеста, Д.Мейса, Б.Рассела та інших¹⁷. Особливої уваги заслуговує фундаментальна монографія Р.Конквеста "Жнива скорботи", в якій зображується реальна картина проведення колективізації на Україні та її трагічні наслідки.

Багатий інформаційний матеріал щодо трагічних наслідків впровадження політики Радянської влади в Україні, свідчення і факти геноциду проти українства як етносу, здійсненого в цей драматичний період історії, містять публікації колишніх політв'язнів, біженців з України в довоєнні і післявоєнні часи, "дисидентів", дружин та дітей репресованих. Здебільшого опубліковані за кордоном, вони можуть слугувати живим

свідченням злочину доби сталінізму .

За останні роки значний розвиток отримала така форма вивчення минулого як історична персоналістика. Вона відтворює політичні біографії відомих державних, партійних, наукових і військових діячів, членів уряду, керівників окремих регіонів, і тих, хто були репресовані. Серед авторів науково-біографічних робіт, що досліджують, в тому числі, окремі аспекти ставлення різних суспільних верств до політики Радянської влади, слід виділити дослідження, які базуються на архівних джерелах - Є.Г.Адельгейма, П.П.Бачинського, І.Г.Біласа, В.М.Волковинського, С.С.Діброви, А.Селецького.

Отже, сучасний етап дослідження соціальних змін і політичних процесів в Україні 1920-1930 рр. характеризується, по-перше, суттєвим переосмисленням усіх складових соціально-політичної історії: робітників і селян, інтелігенції, національних меншин. Чітко виділяються нові підходи до визначення ролі КП(б)У в тоталітарній системі, значення рад, масових громадських організацій, каральних органів як опори антидемократичного режиму. Сучасна історіографія даної проблеми ґрунтується на джерельній базі, яка постійно поновлюється у зв'язку з виходом нових збірників документів і матеріалів, де містяться раніше заборонені для оприлюднення архівні документи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коломийцев В.Ф. Методология истории. - М., 2001. - С.45; 2. Актуальні проблеми історико - партійної науки: перебудова і пошуки // Український історичний журнал. - 1988. - С.51; 3. Центральний державний архів вищих органів влади і органів державного управління України (ЦДАВО України). - Ф.3805, Ф.4659, Ф.539, Ф.829 та ін.; 4. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України) - Ф.1.- Оп.20; 5. Всеукраїнський з'їзд незможних селян - Стенографічний відчит: Бюлетень. - Х., 1922; Стенографический отчет Харьковской окружной конференции (31 октября - 10 ноября 1925г.) - Х., 1925; Стенографический отчет расширенного Пленума Киевского губкома КП(б)У 20-30 июня 1924г. - К., 1924 та ін.; 6. Васильев В. Коллективизация і селянський опір на Україні (1929-1930). - Вінниця, 1997; Грищенко А.П. Політичні сили в боротьбі за владу в Україні. 20-й рік. - К., 1997; Мороз О. Українське селянство 1 половини ХХ ст. Трагедія і героїзм. - Львів, 1997; 7. Безотосний М.Т. Сталінізм і опозиція в Україні в 20-30 - ті рр.// Політологічний вісник. - 1993. - 4-2,3; Новохатько І. Українська культура в контексті радянської національної політики 20-х 30-х рр.// Пам'ятки України. - 1998. - №1; Кульчицький С.В., Шаталіна С.В. Роль радянського апарату в примусовій колективізації українського селянства (1928-33) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. В.3. - К., 1994; 8. Колективізація і голод на Україні 1929-1933. Збірник документів і матеріалів. К., 1992; Калинник О. Що несе з собою комунізм : Документи. - М., 1953; 9. Іжевський В. Коротка історія комітетів незможних селян на Україні. - Х., 1924; Владимиров М. Украинские крестьяне и продовольственный вопрос. - Х., 1920; 10. Комуніст. - 1956. - № 10. - С. 14-26; 11. Там же. - с. 17; 12. Там само. - С. 18; 13. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК. - Т.7. - М., 1971. - С.206; 14. Бердяев Н.А. Смысл истории. - М., 1990. - С.4; 15. Барг М.А. Категория «цивилизация» как метод сравнительно-исторического исследования // История СССР. - 1991. - №5. - С.70-86; Маслов Н.Н. Политическая история СССР: предмет, содержание, задачи. - М., 1991; Афанасьев Ю.Н. Феномен советской историографии // Отечественная история. - 1996. - №5. - С. 146-168; 16. Кульчицький С.В. Ціна "великого перелому". - К., 1991; Ступак Л. Репресії 20-30-40-х - початку 50-х років на Україні. - К., 1992; Шаповал Ю. Україна 20-50-х років. Сторінки ненаписаної історії. - К., 1994; Васильев В. Колективізація і селянський опір на Україні. - Вінниця, 1997; 17. Коэн С. Большевизм и сталинизм // Вопросы философии. - 1989. - №7; Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. - К., 1993; Рассел Б. Практика и теория большевизма. - М., 1991 та ін.; 18. Плющ В. Боротьба за Українську державу під советською владою. - Лондон, 1973; Прокоп М. Україна і українська політика Москви. - Б.М., Сучасність, 1981; Стадник П. Правда про советську владу в Україні. - Нью-Йорк, 1972; Багрянний І. Чому я не хочу вертати на "рідну" Україну. - Лондон, 1946; Соловей Д. Голгота України: 4.1. Московсько-більшовицький окупаційний терор в УРСР між 1-ю і 2-ю світовою війною. - Вініпег, 1953; Смаль-Стоцький Г. Правдиве значення советського терміну "Україна". - Нью-Йорк, 1968.

А.М. Тростогон

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ "ЕКСПЕРИМЕНТ" В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 20-ТІ-ПІОД. 30-х рр. ХХ ст.: ІСТОРІОГРАФІЯ. ПРОБЛЕМИ

Українська історія 20-30-х рр. ХХ ст. у всіх її різноманітних аспектах продовжує